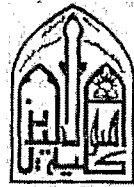

14476

۱۷۰/۱/۱۰۴۰۴۹
۱۷۱۱۹

دانشکده اصول الدین
تهران

گروه علوم قرآن و حدیث

پایان نامه کارشناسی ارشد

موضوع:

بررسی نقش و جایگاه اصحاب اجماع در حدیث شیعه

استاد راهنما:

دکتر مجید معارف

استاد مشاور:

دکتر منصور پهلوان

نگارش:

سلیمه باقرتاش

سال تحصیلی: ۸۶ - ۱۳۸۷

نیم سال: اول

ب

۹۸۷۷۱

مجلس شورای اسلامی
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

۱۱/۸/۱۷۱۱۹

كلية اصول الدين
طهران

قسم : علوم القرآن و الحديث

رسالة ماجستير

عنوانها :

دراسة دور أصحاب الإجماع و مكانتهم في حديث مدرسة أهل البيت (ع)

الاستاذ المشرف :

الدكتور مجيد معارف

الاستاذ المشاور :

الدكتور منصور يهلوان

إعداد :

سليمه باقرتاش

السنة : ١٤٢٨

الفصل : الثاني

سپاس

قال الامام علی بن موسی الرضا (علیه السلام) :

« من لم یشکر المنعم من المخلوقین لم یشکر الله (عزّ و جلّ) » (۱)

پس از حمد و سپاس بیکران به درگاه حضرت احدیت (جلّ شأنه) ، صمیمانه ترین مراتب تشکر و ارج گذاری خود را به محضر همه اساتید و الامرتبه ای که بهترین دوران حیات خود را وامدار کوشش های صادقانه آنهایم ، بویژه استاد راهنمای گرانمایه جناب آقای دکتر معارف و استاد مشاور ارجمند جناب آقای دکتر پهلوان ، تقدیم می دارم . همچنین از همه سرورانی که با این جانب در به ثمر رسیدن این مهم ، همفکری و همراهی نمودند ، تشکر می نمایم .

با آرزوی توفیقات الهی برای همگان

(۱) شیخ صدوق ، عیون اخبار الرضا (ع) ، ج ۲ ، ص ۲۴ ، باب ۳۱ ، ح ۲

اهداء

ثواب این اثر را متواضعانه هدیه می‌کنم به محضر مبارک حضرت حجة بن الحسن العسكري،
امام مهدی (روحی فداه)؛ سپس به ارواح مطهر همه شهیدان راه حق و فضیلت، بویژه شهدای
سرفراز و جاوید نام هشت سال دفاع مقدس.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده
۲	پیشگفتار
	۱- تعریف و اهمیت موضوع ۲- اهداف تحقیق ۳- سابقه تحقیق ۴- فرضیه های تحقیق
	۵- سؤالهای تحقیق ۶- روش تحقیق و مراحل انجام آن ۷- ساختار کلی تحقیق

فصل یکم - کلیات تحقیق

۱۰	۱-۱- ضرورت بحث اصحاب اجماع در علم رجال و حدیث
۱۲	۱-۲- پیشینه تاریخی اصطلاح «اصحاب اجماع»
۱۴	۱-۳- گفتاری کوتاه پیرامون مفاد سخن «کشی»
۱۶	۱-۴- تعداد اصحاب اجماع

فصل دوم : شناخت اجمالی و معرفی کلی اصحاب اجماع

	۲-۱- طبقه اول
۲۱	۲-۱-۱- زراره بن اعین
۲۴	۲-۱-۲- معروف بن خربوذ
۲۶	۲-۱-۳- برید بن معاویه
۲۷	۲-۱-۴- ابویصیر اسدی (یحیی بن قاسم)
۲۹	۲-۱-۵- ابویصیر مرادی (لیث بن بختری)
۳۰	۲-۱-۶- فضیل بن یسار
۳۱	۲-۱-۷- محمد بن مسلم طائفی
	۲-۲- طبقه دوم
۳۳	۲-۲-۱- جمیل بن درّاج
۳۴	۲-۲-۲- عبدالله بن مسکان

۳۵ ۲-۲-۳- عبدالله بن بکیر
۳۷ ۲-۲-۴- حمّاد بن عثمان
۳۸ ۲-۲-۵- حمّاد بن عیسی
۳۹ ۲-۲-۶- ابان بن عثمان
 ۲-۳- طبقه سوم
۴۰ ۲-۳-۱- یونس بن عبدالرحمن
۴۲ ۲-۳-۲- صفوان بن یحیی
۴۳ ۲-۳-۳- محمد بن ابی عمیر
۴۵ ۲-۳-۴- عبدالله بن مغیره
۴۶ ۲-۳-۵- حسن بن محبوب
۴۷ ۲-۳-۶- حسن بن علی بن فضال
۴۸ ۲-۳-۷- فضاله بن ایوب
۴۹ ۲-۳-۸- عثمان بن عیسی
۵۰ ۲-۳-۹- احمد بن محمد بن ابی نصر بزندی

فصل سوم - شناخت تفصیلی جایگاه اصحاب اجماع در میان راویان شیعه

۵۳ مقدمه
۵۴ ۳-۱- جایگاه و نقش عمومی اصحاب اجماع در میان راویان شیعه
۵۵ * مرجعیت علمی و فقهی اصحاب اجماع
۶۰ ۳-۲- جایگاه و نقش اختصاصی هر یک از اصحاب اجماع در میان راویان شیعه
 ۳-۲-۱- طبقه اول
۶۰ ۳-۲-۱-۱- زراره بن اعین
۶۳ * نگاهی به جایگاه زراره نزد امام محمد باقر (ع)
۶۴ * نگاهی به جایگاه زراره نزد امام صادق (ع)
۶۹ * نگاهی به جایگاه زراره نزد امام کاظم و امام رضا (علیهما السلام)

- ۷۰ * جایگاه زراره در حدیث شیعه
- ۷۱ ۳-۲-۱-۲- معروف بن خربوذ
- ۷۳ ۳-۲-۱-۳- برید بن معاویه عجلی
- ۷۴ ۳-۲-۱-۴- ابوبصیر (یحیی بن قاسم اسدی)
- ۷۶ ۳-۲-۱-۵- ابوبصیر مرادی (لیث بن بختری)
- ۷۸ ۳-۲-۱-۶- فضیل بن یسار
- ۸۰ ۳-۲-۱-۷- محمد بن مسلم
- ۸۱ * جایگاه و طبقه محمد بن مسلم در حدیث شیعه
- ۳-۲-۲- طبقه دوم
- ۸۲ ۳-۲-۲-۱- جمیل بن درّاج
- ۸۳ ۳-۲-۲-۲- عبدالله بن مسکان
- ۸۴ ۳-۲-۲-۳- عبدالله بن بکیر
- ۸۶ ۳-۲-۲-۴- حمّاد بن عثمان
- ۸۶ ۳-۲-۲-۵- حمّاد بن عیسی
- ۸۸ ۳-۲-۲-۶- ابان بن عثمان
- ۳-۲-۳- طبقه سوم
- ۸۹ ۳-۲-۳-۱- یونس بن عبدالرحمن
- ۹۲ ۳-۲-۳-۲- صفوان بن یحیی
- ۹۵ ۳-۲-۳-۳- محمد بن ابی عمیر
- ۹۵ * حکم مراسیل ابن ابی عمیر
- ۹۷ * مقام علمی و عملی ابن ابی عمیر
- ۹۸ ۳-۲-۳-۴- عبدالله بن مغیره
- ۹۹ ۳-۲-۳-۵- حسن بن محبوب
- ۱۰۱ ۳-۲-۳-۶- احمد بن محمد بن ابی نصر

فصل چهارم - بررسی دیدگاه های دانشمندان در خصوص اعتبار روایات اصحاب اجماع	
۴-۱- اعتبار سنجی روایات اصحاب اجماع از منظر عمومی	۱۰۶
۴-۲- اعتبار سنجی روایات اصحاب اجماع از منظر علمی	۱۱۰
۴-۲-۱- معنی و تفسیر اول برای « ما یصحّ »	۱۱۱
* ایرادهای محدث نوری بر معنی اول	۱۱۶
* پاسخ ایرادهای محدث نوری	۱۱۶
۴-۲-۲- معنی و تفسیر دوم برای « ما یصحّ »	۱۱۷
۴-۲-۲-۱- احتمال اول از معنی دوم	۱۱۷
۴-۲-۲-۲- احتمال دوم و سوم از معنی دوم	۱۲۲
* جمع بندی و نتیجه گیری	۱۲۵
فهرست منابع و مأخذ	۱۲۷

چکیده

«اصحاب اجماع» موضوعی است رجالی و حدیثی با سابقه ای به بلندای یازده قرن بحث و گفتگوی علمی در میان علمای امامیه .

این اصطلاح ، بر گروهی از محدثان و فقهای بنام اصحاب امامان شیعه ، از حضرت محمدباقر(ع) تا حضرت جواد(ع) اطلاق می شده و بنا به گفته ابوعمرو محمد بن عمر کشی - مبتکر و بنیان گذار این بحث- بزرگان از علمای شیعه اتفاق نظر داشته اند بر اینکه حدیث و روایت این گروه را بپذیرند ؛ یعنی در صورتی که «روایت» ، در فاصله میان آنها تا مقصد به صحت رسیده باشد ، صحت آن ، تا به مبدأ خبر معصوم (ع) ، مورد قبول همگان باشد .

حسب طبقه بندی «کشی» ، این گروه از فقیهان پاک نهاد ، در سه طبقه جای می گیرند . گروه نخست که اصحاب مشترک امامین صادقین (ع) بوده اند ، عبارتند از : زراره بن اعین ، معروف بن خربوذ ، بُرید بن معاویه ، ابوبصیر اسدی ، فضیل بن یسار و محمد بن مسلم . در گروه دوم ، شاگردان و یاران جوان امام صادق (ع) جای دارند ؛ از قبیل : جمیل بن ذرّاج ، عبدالله بن مُسکان ، عبدالله بن بُکیر ، حمّاد بن عثمان ، حمّاد بن عیسی و ابان بن عثمان . و بالاخره گروه سوم که از اصحاب مشترک امام کاظم (ع) و امام رضا (ع) و حتی امام جواد (ع) به شمار می آمده اند ، عبارتند از : یونس بن عبدالرحمن ، صفوان بن یحیی ، محمدبن ابی عمیر ، عبدالله بن مغیره ، حسن بن محبوب و احمدبن محمدبن ابی نصر .

در این رساله پژوهشی سعی بر آن است تا با تبیین موضوع و نشان دادن اهمیت مسأله ، راه نیل به اهداف تحقیق هموار گردد ، اهدافی چون : معرفی اجمالی و تفصیلی اصحاب اجماع و تبیین شخصیت و جایگاه علمی آنان در حدیث شیعه ؛ بررسی نقش مرجعیت علمی و فقهی اصحاب اجماع در میان راویان شیعه ؛ و تحریر محل نزاع دانشمندان حدیث و رجال پیرامون مفاد اجماع مورد ادعای «کشی» برای دستیابی به ثمره رجالی آن . بدین منظور ، این پایان نامه بر پایه یک مقدمه (پیشگفتار) و چهار فصل بنا گردیده که امید است به یاری و فضل پروردگار عالم ، بنایش استوار گردد .

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي هدانا لهذا ما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله ووقفنا لاقتفاء سنة نبينا محمد سيد الاولين و الآخريين و كرمنا بالافتداء
بآثار أهل بيته الائمة الطاهرين صلوات الله و سلامه عليه و عليهم أجمعين .

ارزش هر مکتبی را از تربیت شدگان آن مکتب می توان دریافت . اگر مکتبی بتواند
شخصیت های بزرگ علمی و اجتماعی خود را تحویل جامعه دهد ، این امر دلیل داشتن برنامه
صحیح آموزش و پرورش و نشانگر توانائی آن مکتب در پرورش و روشن نمودن افکار جامعه
است .

در مکتب تشیع و دانشگاه عالی جعفری ، دانشمندان بزرگی دیده می شوند که هر یک مایه
افتخار و سربلندی جهان اسلام ، بویژه جامعه شیعه می باشند . این مردان بزرگ در راه پیشرفت علم
و فرهنگ بشر و تنویر افکار و مبارزه با خرافات ، قدمهای برجسته ای برداشته و خدمات گرانبهایی
به عالم بشریت کرده اند . لذا جامعه تشیع موظف بوده نام بزرگ آنان را - که رجال علمی و فکری
و گنجینه های جهان تشیع می باشد - زنده نگه داشته ، حالات و افکار و عقاید و مبارزات و
مجاهدت آنان را از خلال سطور و نوشته های سابقین که در زوایای تاریخ ثبت شده ، جمع آوری
نموده ، منتشر سازند و آن گنجهای پنهان را به جهانیان معرفی نمایند^۱ .

گروهی از این بزرگان علم و فرهنگ مکتب تشیع ، دانشمندانی هستند که به «اصحاب
اجماع» نامبردارند . اصحاب اجماع ، اصطلاحی است رایج و معروف در تاریخ حدیث و علم رجال
شیعه که بر گروهی از یاران ائمه هدی (ع) اطلاق شده ، از دیر زمان تاکنون ، یکی از مهمترین و
ارزشمندترین مباحث این علم به شمار آمده است .

^۱ . بنگرید به : صفایی ، سید احمد ، هشام بن الحکم ، ص ۶

شناخت و معرفی این راویان سترگ به جهان دانش و معرفت ، و تلاش در جهت فهم نقش و جایگاه آنان در حدیث شیعه ، وظیفه ایی است دینی و علمی بر دوش همه آگاهان و دانایان . بر این اساس ، در این رساله ، سعی بر آن است تا به یاری و فضل الهی ، این بار امانت را به دوش گرفته ، با بهره گیری از انبوه دانش دانشمندان بزرگ علم الحدیث و علم الرجال ، نقشی هر چند کوچک ، در «معرفی اصحاب اجماع و شناخت جایگاه آنان در حدیث شیعه» ایفا شود ؛ اما پیش از آن ، پرداختن به «مسائل اساسی تحقیق» ضروری است .

۱- تعریف و اهمیت موضوع

اصطلاح «اصحاب اجماع» ، تعبیری است مستفاد از کلام^۱ رجالی عالی قدر، ابوعمرو کشی ، دانشمند شیعه در قرن چهارم هجری ، که از سده ششم قمری میان رجالیان اسلامی شکل گرفته^۲ ، برگروهی از راویان و اصحاب امامان شیعه (ع) اطلاق گردیده است .

این گروه که در سه طبقه جای دارند ، با احتساب افراد اصلی و بدل ، مجموعاً به بیست و دو نفر بالغ می شوند که طبقه اول ، اصحاب امامین صادقین (ع) ، طبقه دوم ، یاران و شاگردان امام صادق (ع) و طبقه سوم ، اصحاب امام کاظم (ع) و امام رضا (ع) بوده اند^۳ .

این گروه از راویان و فقیهان بزرگ که در فاصله قرون دوم و سوم می زیسته اند ، آن چنان برخوردار از اعتماد و وثاقت بوده اند که بنا به قول مشهور متأخرین ، صحت احادیث و مرویاتشان ، مورد اجماع فقیهان و محدثان معاصرشان قرار گرفته ، و به عقیده دیگران ، صحت گفتار و حکایاتشان مورد اتفاق آنان بوده است^۴ .

در میان راویان و محدثان شیعه ، به ندرت با جماعتی چون «اصحاب اجماع» مواجه می شویم که دارای مشترکات و اوصاف جمعی باشند و به همین خاطر ، صداقت ، وثاقت ، صحت گفتار و جواز عمل به روایاتشان مورد اجماع و اتفاق علمای امامیه قرار گرفته باشد .

از سوی دیگر ، روایات فراوانی که این گروه ، از ائمه هدی (ع) نقل کرده اند ، اهمیت شناخت آنها و جایگاهشان در «حدیث شیعه» را دو چندان کرده است . عامل دیگری که نشان از اهمیت موضوع دارد و احیاء آن را ضروری می نماید ، طلوع پرفروغ این فقیهان بزرگ و غروب زود هنگام آنهاست . در این باره ، استاد محمد باقر بهبودی می نویسد :

۱ . وی درباره اصحاب اجماع گفته است : «اجعت العصابة علی تصحیح مایصح عن هؤلاء...» . رجوع شود به : شیخ طوسی ، اختیار معرفة

الرجال ، شماره های ۴۳۱ ، ۷۰۵ و ۱۰۵۰

۲ . انصاری ، حسن ، دایرة المعارف بزرگ اسلامی ، واژه اصحاب اجماع

۳ . بنگرید به : شیخ طوسی ، همان مأخذ

۴ . بنگرید به : نوشتار حاضر ، فصل چهارم ، اعتبارسنجی روایات اصحاب اجماع از منظر علمی

«متأسفانه پس از مرگ اصحاب اجماع، گردآورندگان جوامع حدیثی، درصدد برنیامدند که دستکم به عنوان اسناد تاریخی گذشتگان، مصویبات اصحاب اجماع را جداگانه تدوین کنند... و یا فتوای آنان را برای آیندگان بنمایانند، که اگر چنین می کردند برکات این سیره و سنت گسسته نمی شد و تا این حد، حدیث صحیح و ناصحیح در هم نمی آمیخت، ولی اصحاب جوامع، با این بهانه که «اینک اصحاب اجماع در زمره مردگان هستند و فتوای مردگان حجت نیست»، راه بهره مندی از اصحاب اجماع را بر روی آیندگان بستند و به نقل روایات آنان بسنده کردند... تا آن جا که در قرن چهارم و پنجم، بزرگانی مانند ابن الجعابی، ابن الولید، ابن الغضائری (پدر) حتی ابن نجاشی، با آن که رجال کشی را دیده بودند، در نوشته های رجالی خود یادی هم از گذشته پرافتخار آنان به میان نیاوردند، تا چه رسد به شرح حاکمیت آنان.»^۱

۲- سابقه تحقیق

درباره «اصحاب اجماع» از گذشته تاکنون، کتب، مقالات و رساله هایی به صورت مستقل و غیر مستقل نگاشته شده است که ذیلاً به پاره ای از آنها اشاره می شود.

۲-۱- آثار مستقل، شامل:

۲-۱-۱- کتب منتشر شده:

* اصحاب اجماع، سید حسن طباطبایی (متوفای ۱۱۶۸ یا ۱۱۶۷ قمری)

* کشف القناع فی اصحاب الاجماع (ظاهراً همان کتاب قبلی است)

* اصحاب الاجماع، سیدرضا طباطبایی نجفی (متوفای ۱۲۵۳ قمری)

* اصحاب اجماع، سید محمد باقر حجه الاسلام گیلانی اصفهانی (متوفای ۱۲۶۰ قمری)

* منظومه درباره اصحاب اجماع، آقا منیرالدین اصفهانی (متوفای ۱۳۴۲ قمری)

* هدایه الدراییه فی اصحاب الاجماع، محمد تنکابنی (متوفای ۱۳۰۲ قمری)^۲

۲-۱-۲- رساله ها و مقالات منتشر شده:

* پایان نامه کارشناسی ارشد: پژوهشی در باره اصحاب اجماع، پروین بهارزاده، به

راهنمایی علی اکبر غفاری، دانشگاه تربیت مدرس، سال ۱۳۷۱ شمسی.^۳

* پایان نامه کارشناسی ارشد: پژوهشی پیرامون اصحاب اجماع، سید محمد رضوی، به

راهنمایی علی اکبر غفاری صفت، دانشگاه امام صادق(ع)، سال ۱۳۷۵ شمسی.^۴

^۱ . مجودی، محمد باقر، مقاله طلوع و غروب اصحاب اجماع، صص ۱۶-۱۷

^۲ . الطهرانی، آقا بزرگ، الذریعه، ج ۲، ص ۱۱۹؛ و ج ۴، ص ۷۵

^۳ . بجرانی، محمد، درآمدی بر حدیث پژوهی، ص ۱۱۷

^۴ . پایگاه اطلاعات اینترنتی مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، به نشانی: www.Irandoc.ac.ir

- * مقاله : طلوع و غروب اصحاب اجماع ، محمد باقر بهبودی ، سال ۱۳۷۴ شمسی .^۱
- * مقاله : اصحاب اجماع ، ناصر باقری بیدهندی ، سال ۱۳۷۶ شمسی .^۲
- * مقاله : امامیه و اصول روایی اصحاب اجماع ، حسن انصاری قمی ، ۱۳۸۰ شمسی .^۳
- * مقاله : اصحاب اجماع (مندرج در دایره المعارف بزرگ اسلامی) ، حسن انصاری .

۲-۲- آثار غیر مستقل :

افزون بر آثاری که مستقلاً در باب «اصحاب اجماع» به نگارش در آمده ، این موضوع در بسیاری از کتب رجال ، درایه و تاریخ حدیث نیز مندرج است که پاره ای از آنها عبارتند از :^۴

- * اختیار معرفه الرجال ، شیخ طوسی (متوفای ۴۶۰ قمری)
- * مناقب آل ابی طالب ، ابن شهر آشوب (متوفای ۵۸۸ قمری)
- * هدایه الابرار ، محقق کرکی (متوفای ۹۴۰ قمری)
- * مشرق الشمسین ، شیخ بهائی (متوفای ۱۰۳۱ قمری)
- * الفوائد المدنیه ، ملا محمد امین استرآبادی (متوفای ۱۰۳۳ قمری)
- * الرواشح السماویه ، میرداماد (متوفای ۱۰۴۰ قمری)
- * الاصول الاصلیه و نیز الوافی ، فیض کاشانی (متوفای ۱۰۹۱ قمری)
- * وسایل الشیعه و نیز الوجیزه فی علم الدرایه ، شیخ حر عاملی (متوفای ۱۱۰۴ قمری)
- * الفوائد الرجالیه ، وحید بهبهانی (متوفای ۱۲۰۵ قمری)
- * طرائف المقال فی معرفه طبقات الرجال ، سید علی اصغر بروجردی (متوفای ۱۳۱۳ قمری)
- * مستدرک الوسائل ، محدث نوری (متوفای ۱۳۲۰ قمری)
- * رجال خاقانی ، شیخ علی خاقانی (متوفای ۱۳۳۴ قمری)
- * مقیاس الهدایه و نیز تنقیح المقال فی علم الرجال ، عبدالله مامقانی (متوفای ۱۳۵۱ قمری)
- * نهایه الدرایه ، سید حسن صدر (متوفای ۱۳۵۴ قمری)
- * سماء المقال فی علم الرجال ، ابوالهدی کلباسی (متوفای ۱۳۵۶ قمری)
- * کتاب الطهاره ، روح الله موسوی خمینی (متوفای ۱۴۱۰ قمری)
- * معجم رجال الحدیث ، سید ابوالقاسم خوئی (متوفای ۱۴۱۳ قمری)

۱ . مجله فقه شماره ۴ و ۵ (تابستان و پاییز ۱۳۷۴) ، صص ۳۹۷ - ۴۱۴

۲ . مجله علوم حدیث ، شماره ۶ (زمستان ۱۳۷۶) ، صص ۵۵ - ۸۰ ؛ و شماره ۹ (پاییز ۱۳۷۷) ، صص ۸۲ - ۱۱۹

۳ . همان ، شماره ۲۱ (زمستان ۱۳۸۰) ، صص ۲-۱۰

۴ . مشخصات کامل این کتب ، در فهرست منابع و مآخذ پایان نامه آمده است .

- * بحوث فی فقه الرجال ، سید علی حسین مکی عاملی (معاصر)
- * بحوث فی علم الرجال ، محمد آصف محسنی (معاصر)
- * قواعد الحدیث ، محیی الدین موسوی غریفی (معاصر)
- * کلیات فی علم الرجال ، جعفر سبحانی (معاصر)
- * پژوهشی در تاریخ حدیث شیعه و نیز تاریخ عمومی حدیث ، مجید معارف (معاصر)

۳- اهداف تحقیق

در این تحقیق ، به یاری خداوند سبحان ، سعی بر آن است تا در احیاء موضوع «اصحاب اجماع» نقشی هرچند کوچک ایفا شود و سهمی هرچند ناچیز به دست آید ؛ موضوعی که اگر به راستی در محافل علمی حدیث پژوهشی ، مورد کنکاش و مذاقه قرار گیرد ، می تواند در حوزه حدیث شیعه ، منشأ آثار خیر و برکات قابل توجهی باشد .

به هر حال ، این تحقیق در پی تحقق اهداف ذیل است تا زمینه بهره مندی از آن ، برای پژوهشگرانی چون طلاب علوم دینی و دانشجویان علوم قرآن و حدیث بطور خاص ، و تمامی حدیث پژوهان و علاقه مندان به علوم و تاریخ حدیث بطور عام ، فراهم آورد . برخی از این اهداف عبارتند از :

- ۱-۳- تبیین خاستگاه تاریخی اصطلاح «اصحاب اجماع»
- ۲-۳- نگاهی تحلیلی به اختلاف در تعداد اصحاب اجماع
- ۳-۳- معرفی اجمالی و تفصیلی اصحاب اجماع و تبیین جایگاه علمی آنان در حدیث شیعه
- ۴-۳- تبیین و بررسی نقش مرجعیت علمی و فقهی اصحاب اجماع در میان راویان شیعه
- ۵-۳- نگرش کمی به احادیثی که اصحاب اجماع در سند آنها جای دارند .
- ۶-۳- بررسی میزان اعتماد فقها و محدثین به احادیثی که سندشان متصل به اصحاب اجماع است .
- ۷-۳- تحریر محل نزاع علماء پیرامون کلام کشتی (أجمعت العصابة علی تصحیح مایصح عن هولاء ...) به منظور دستیابی به ثمره رجالی آن .

۴- فرضیه های تحقیق

این تحقیق دارای چند فرضیه است که در مباحث مختلف ، با استناد به ادله ، شواهد و مدارک معتبر و به صورت استدلالی ، به اثبات خواهند رسید . این فرضیه ها عبارتند از :

۱-۴- در میان مباحث رجال شناسی و حدیث پژوهی ، موضوع «اصحاب اجماع» از ضرورت و اهمیتی خاص برخوردار است ، بطوری که وجود هر یک از این راویان در سند یک روایت ، می تواند تأثیر بسزایی در ایجاد اعتماد و اطمینان محدثان به آن حدیث داشته باشد .

۲-۴- مراد از «اجماع» در سخن کشی ، اجماع رجالی است نه اجماع اصولی .

۳-۴- مراد از عبارت «تصحیح ما یصح عنهم» در کلام کشی ، حکم به صحت روایاتی است که سندشان به یکی از اصحاب اجماع منتهی می شود ؛ و یا صرفاً حکم به وثاقت خود اصحاب اجماع است بدون آن که راویان بعد از آنها را شامل شود .

۴-۴- اصحاب اجماع ، برای شیعیان و روایان معاصر خود ، مرجعیت علمی فقهی داشته اند .

۵- سؤالیهای تحقیق

به دنبال طرح فرضیه های یاد شده ، سؤالاتی مطرح خواهد شد تا راه تحقق و اثبات آن فرضیه ها ، هموار گردد . برخی از این سؤالات به قرار زیر است :

۱-۵- بحث «اصحاب اجماع» در میان مباحث علم رجال و حدیث ، از چه ضرورت و اهمیتی برخوردار است ؟

۲-۵- مراد از «اجماع» مورد ادعا در سخن کشی ، چه نوع اجماعی است ؟

۳-۵- مراد از عبارت «تصحیح ما یصح عنهم» در کلام کشی چیست ؟

۴-۵- اصحاب اجماع در میان شیعیان و راویان معاصر خود از چه نقش و جایگاهی برخوردار بودند ؟

۶- روش تحقیق و مراحل انجام آن

با توجه به اهمیت موضوع ، این تحقیق به شیوه کتابخانه ای انجام گرفته ، و در آن بر منابع اصیل اسلامی تکیه شده است . ضمن آن که استفاده از دانش و فناوری جدید مثل نرم افزارهای علوم اسلامی و پایگاه های اطلاعات اینترنتی مراکز علمی نیز از نظر دور نمانده است .

در مرحله نخست فرایند تحقیق ، به مطالعه و فیش برداری منابع پژوهش پرداخته شد . سپس ، تجزیه و تحلیل مطالب مورد نیاز و طبقه بندی آنها - بر اساس ساختار پایان نامه- انجام گرفت . و بالاخره در آخرین مرحله ، کار تالیف ، تدوین و نگارش رساله پژوهشی آغاز و به یاری و لطف الهی به انجام رسید .

نکته مهمی که در این جا نباید از آن غفلت نمود ، استفاده فراوان از راهنمایی های علمی و مؤثر استاد راهنمای محترم است که جای تقدیر و سپاس بسیار دارد .

۷- ساختار کلی تحقیق

به منظور اثبات فرضیه های تحقیق و نیل به اهداف آن ، رساله پژوهشی حاضر ، با یک پیشگفتار و در چهار فصل به شرح زیر تهیه و تنظیم شده است :

فصل یکم - کلیات ، شامل :

۱- ضرورت بحث اصحاب اجماع در علم رجال و حدیث

۲- پیشینه تاریخی اصطلاح «اصحاب اجماع»

۳- گفتاری کوتاه پیرامون مفاد سخن کشی

۴- تعداد اصحاب اجماع

فصل دوم - شناخت اجمالی و معرفی کلی اصحاب اجماع

فصل سوم - شناخت تفصیلی جایگاه اصحاب اجماع در میان راویان شیعه

فصل چهارم - بررسی دیدگاه های دانشمندان در خصوص اعتبار روایات اصحاب اجماع

در پایان ، بر خود فرض می دانم ضمن تقدیر و سپاسگزاری از همه اساتید گرانمایه و بزرگوار ، بویژه استاد راهنمای ارجمند ، جناب آقای دکتر معارف و استاد مشاور گرامی ، جناب آقای دکتر پهلوان ، سلامتی و سعادت در هر دو سرای دنیا و عقباً را برای آنان از خداوند مَنّان آرزو نموده ، علو درجات در اعلیٰ علیین را برای حضرت استاد مرحوم علامه عسکری (قدّس سرّه الشریف) از خداوند مهربان مسئلت نمایم .

فصل یکم

کلیات

فصل یکم - کلیات

۱-۱- ضرورت بحث اصحاب اجماع در علم رجال و حدیث

قال رسول الله (ص): «اللهم ارحم خلفایی ثلاث مرّات؛ قيل له: و من خلفاؤک؟ قال: الذین یأتون من بعدی و یروون أحادیثی و سنتی، فیعلمونها الناس من بعدی»^۱

بر هیچ مسلمان آگاه و علاقه مندی پوشیده نیست که پس از قرآن کریم، دومین مرجع مهم و معتبر در شناخت احکام و عقاید اسلامی، سنت و روایات معصومین (علیهم السلام) است. اعتبار و جاودانگی این ذخیره بزرگ حقیقتی است که خداوند منان در آیات مختلف آن را تذکر داده و رجوع به آن را برای مسلمانان، ضرورتی قطعی اعلام فرموده است.^۲

در فرهنگهای لغت، «حدیث» را به معنای نو، تازه^۳ و پدیدار گشتن چیزی که نبوده است^۴ برگردانده اند. اما در اصطلاح شرع، گزارش سخن، فعل و تقریر معصوم (ع) است.^۵ احادیث معصومان (ع) توسط شنوندگانی که در مجالس و محافل درسی و گفت و شنوهای ایشان شرکت می کردند، منتقل می گشت و به کتابهای صحابه، تابعین و محدثان راه می یافت و همدوش قرآن، ملاک عمل و راهنمای امت قرار می گرفت؛ و این نبود مگر به سبب تشویق مسلمانان به تعلیم، تعلم، حفظ، کتابت، قرائت، درایت و روایت حدیث.^۶

تأکید و اصرار رسول خدا (ص) بر نوشتن چنان بوده است که حتی در لحظات پایانی عمر نیز از اصحاب می خواهد که قلم و دوات حاضر کنند تا مکتوبی بنویسد که امتش گمراه نشوند.^۷ از منابع موجود استفاده می شود که تدوین و کتابت حدیث از زمان رسول خدا (ص) آغاز گردید و از همان زمان، علی^۸ و زهرا (علیهما السلام) و برخی صحابه، به نقل و تدوین حدیث مشغول بودند. بعد از این دوره و با رحلت پیامبر گرامی اسلام، دیگر برای مسلمانان ممکن نبود که برای فهم قرآن مستقیماً به پیامبر (ص) مراجعه کنند. این جا بود که اهمیت کلمات نورانی پیامبر اکرم (ص) و تدوین حدیث، برای پیروان خاندان وحی معلوم شد.

۱. شیخ صدوق، عیون اخبار الرضا (ع)، ج ۲، ص ۳۷، باب ۳۱، حدیث ۹۴

۲. بنگرید به: معارف، مجید، تاریخ عمومی حدیث، ص ۱۷

۳. فراهیدی، خلیل بن احمد، کتاب العین، ج ۳، ص ۱۷۷

۴. ابن فارس، احمد، معجم مقاییس اللغة، ج ۲، ص ۱۷۷

۵. حر عاملی، محمد بن حسن، الوجیزه فی علم الدراییه، ص ۱

۶. بنگرید به: کلینی، اصول کافی، ج ۱، ص ۵۰، ح ۱۳؛ ایضاً: مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، ج ۲، صص ۱۵۶، ۱۵۰ و ۱۸۴

۷. بخاری، صحیح، ج ۴، ص ۷

۸. در کتاب «تأسیس الشیعه» اثر سید حسن صدر می خوانیم که نخستین کتاب حدیث شیعه، از آن علی بن ابی طالب بوده است.

شیعه از همان آغاز که گروهی با تحلیلهای غیر منطقی و بعضی روایات ساختگی^۱ از کتابت و تدوین حدیث جلوگیری می کردند، به تدوین کتب روایی همّت گماشت و به حدی در این راه پیش رفت که به قول صاحب «میزان الاعتدال» اگر تلاش این جمعیت نبود، آثار نبوی بطور کلی از میان می رفت و مفسده بزرگی در جهان اسلام پدید می آمد.^۲

دوران پایان منع تدوین حدیث از طرف خلفای وقت، فرا رسید. امامان شیعه (ع)، پیروان خود را بیشتر به کتابت تشویق کردند، و آنها نیز این کار را با جدّیت بیشتر ادامه دادند. این اهتمام بدان پایه بود که به گفته مرحوم شیخ حر عاملی، پیشینیان شیعه اثنی عشری که با امامان (ع) معاصر بودند، بیش از شش هزار و ششصد نوشته که در کتب رجال مذکور است - شامل احادیث اهل بیت (ع) - را تصنیف کردند.^۳

از این تعداد، چهارصد مجموعه حدیثی (اصول اربعماه) که زیر بنا و دستمایه اصلی مؤلفان جوامع حدیثی معروف قرار گرفت، از امتیازی خاص برخوردار است. محدثان شیعه نیز با استفاده از همان اصول اولیه، کتابهای حدیثی بزرگ و جامعی را تدوین کردند.^۴

پس از تدوین حدیث و افزوده شدن بر رجال حدیث از یک سو و راه یافتن آفت زیانبار جعل و وضع در احادیث از سوی دیگر، احتیاج مبرمی به شناخت رجال حدیث پیدا شد.

«علم رجال»، علمی دامنه دار است که حالات و اوصاف راویان حدیث را جرح و تعدیل و نقد و بررسی می کند تا میزان عدالت و وثاقت یا فسق و دروغگویی آنها مشخص گردد. این علم از شاخه های «روایه الحدیث» است که خود بخشی از «علم الحدیث» به معنای عام آن به حساب می آید.^۵

در این میان، «اصحاب اجماع» به عنوان کسانی که محدثان شیعه بر صحت نقل حدیث آنها اتفاق نظر دارند، در تاریخ حدیث شیعه از جایگاهی ممتاز و رفیع برخوردارند. طبق گفته شیخ جلیل القدر، ابو عمرو کشّی (متوفای ۳۴۰ قمری) اصحاب ما اجماع و اتفاق دارند بر این که روایتی را که از این جمع به صحت پیوسته، صحیح بشمارند، و همه بر فقه، فضل، ضبط و وثوق آنها اقرار دارند.

۱. مانند: لا تکتبوا عتی و من کتب غیر القرآن فلیمحه... (احمد امین، فجر الاسلام، ص ۲۰۹). آقای حسینی جلالی در کتاب «تدوین السنه الشریفه»، صفحه ۲۹۰ به بعد مناقشاتی در سند و دلالت این حدیث کرده است.

۲. امین، سید محسن، اعیان الشیعه، ج ۱، ص ۱۴۰.

۳. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، ج ۲۰، ص ۳۶، فائده چهارم.

۴. مقدار قابل توجهی از این اصول، نزد شیخ حر عاملی و قسمتی نزد علامه مجلسی و بخشی هم نزد محدث نوری نگهداری می شده و بخشی از آنها نیز از میان رفته است. شیخ آقا بزرگ تهرانی در کتاب «اللزیه»، جلد ۲۰ از یکصد و هفده اصل و ترجمه مصنفان آنها یاد کرده است.

۵. بنگرید به: باقری بیدهندی، ناصر، مقاله اصحاب اجماع